

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI**

GUVOHNOMA

O'QUV ADABIYOTINING NASHR RUXSATNOMASI

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining
2024 yil "02" iyuldagi "452"-sonli buyrug'iga asosan

H.R. Adizova

(muallifning familiyasi, ismi-sharifi)

60710400-Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)

(ta'lim yo'nalishi (mutaxassisligi))

_____ning talabalari (o'quvchilari) uchun tavsiya
etilgan

Hayot faoliyati xavfsizligi

(o'quv adabiyotining nomi va turi: darslik, o'quv qo'llanma)

nomli o'quv qo'llanma

ga

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr
etishga ruxsat berildi.

Rektor

O.Xamidov

Ro'yxatga olish raqami

452-47

Buxoro davlat universiteti
o'quv-uslubiy kengash 6-sonli
yig'ilishining bayonnomasidan
K O' C H I R M A

01.07.2024 yil

Buxoro shahri

K U N T A R T I B I:

2.47. Turli masalalar.

Ekologiya va geografiya kafedrası katta o'qituvchisi H.R. Adizovanning 60710400-Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Hayot faoliyati xavfsizligi" fanidan tayyorlangan o'quv qo'llanmasini nashrga tavsiya etish to'g'risida.

E S H I T I L D I:

M.Y. Farmanova (kengash kotibasi)-Ekologiya va geografiya kafedrası katta o'qituvchisi H.R. Adizovanning 60710400-Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Hayot faoliyati xavfsizligi" fanidan tayyorlangan o'quv qo'llanmasini nashrga tavsiya etish uchun O'quv-uslubiy kengash muhokamasiga tayyorlanganliklarini ma'lum qildilar. Ushbu o'quv qo'llanmaga Navoiy davlat pedagogika instituti 01.06.2024-yildagi 88-87-3049/02-sonli xatiga asosan ijobiy tashqi ekspert xulosasi berilgani ta'kidlandi. Ushbu o'quv qo'llanma muhokamasi haqidagi Tabiiy fanlar fakulteti (2024-yil 10-fevral) va Ekologiya va geografiya kafedrası (2024-yil 30-yanvar) yig'ilish qarori bilan tanishtirdilar.

O'quv qo'llanmani antiplagiat tizimlarida tekshiruvdan o'tkazilganda 94.26 % orginallik ko'rsatkichiga ega ekanligi ta'kidlandi.

Yuqoridagilarni inobatga olib o'quv-uslubiy kengash

Q A R O R Q I L A D I:

1. Ekologiya va geografiya kafedrası katta o'qituvchisi H.R. Adizovanning 60710400-Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Hayot faoliyati xavfsizligi" fanidan tayyorlangan o'quv qo'llanmani nashrga tavsiya etilsin.

2. Ushbu qarorga muvofiq "Hayot faoliyati xavfsizligi" fanidan tayyorlangan o'quv qo'llanmani nashr etish to'g'risida universitet rektorining buyrug'ini rasmiylashtirish bo'yicha taklif kiritilsin.

3. Ushbu qaror ijrosi O'quv-uslubiy departament boshlig'i M.A. Tursunov zimmasiga yuklatilsin.

O'quv-metodik kengash raisi

R.G' Jumayev

O'quv-metodik kengash kotibasi

M.Y. Farmanova

H.R.ADIZOVA

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI

OQUV QO'LLANMA

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVASIYALAR VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

H.R.ADIZOVA

**HAYOT FAOLIYATI
XAVFSIZLIGI**

OQUV QO'LLANMA

**60710400- Ekologiya va atrof muhit muhofazasi (tarmoqlar va
sahalar bo'yicha) kechki ta'lim yonalishi talabalari uchun
mo'ljallangan**

**“Durdona” nashriyoti
Buxoro – 2024**

UO'K 614.8(075.8)

68.9ya73

A 31

Adizova, H.R.

Hayot faoliyati xavfsizligi [Matn] : o'quv qo'llanma / H.R. Adizova; muharrir A. Qalandarov. – Buxoro: Sadridin Salim Buxoriy, 2024. – 204 b.

KBK 68.9ya73

Ushbu darslikda shikatlanish turlari, qon kenganda, suyak singanda va chiqqanda, kuyish sodir bo'lganda, yurakning ishemik kasalliklari sodir bo'ganda, hushdan ketganda shifokor kelgunga qadar birinchi yordam ko'rsatish hamda malakali mutaxassis yordamlari bayon etilgan.

Keltirilgan va tahlil qilingan ma'lumotlardan tibbiyot yo'nalishidagi bilim yurtlari, oliygozlarning ekologiya, biologiya ta'lim yo'nalishi ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

U.T.Norboyeva -BuxDU, Ekologiya va geografiya kafedrası
professori

R.R.Raxmonov - BuxDPI, Tibbiy fanlar kafedrası dotsenti,
biologiya fanlari nomzodi (PhD)

N.I.Asadova - Buxoro shahar 11- oilaviy paliklinika
davolash ishlari bo'yicha bosh vrach o'rinbosari, oliy toifali shifokori

**O'quv qo'llanma Buxoro davlat universitetining 2024-yil
2-iyuldagi 452-sonli buyrug'iga asosan nashr etishga ruxsat
berildi. Ro'yxatga olish raqami 452-47.**

ISBN 978-9910-04-837-1

KIRISH

Tabiatda yomon havo, yomon kun bo'lmaganiday yomon ekologiyaning bo'lishi ham, aqlga sig'maydigan hodisa hisoblanadi. Bundan shunday xulosa chiqadiki, ekologik muvozanatning buzilishi-bu albatta, tabiiy hol. Ekologiya muvozanati bu tirik organizmlarning yer yuzida kelishgan holda bir-biriga xalal bermasdan birgalikda yashashini belgilaydigan fan sifatida vujudga keldi. Tashqi muhitni muhofaza qilish muammosi bugungi kunning muammosi emas. Insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida bu muammolar har turli qirralari bilan ko'rinish berib kelgan. Masalan, o'rta asr boshlarida jahonning katta shaharlarida isitish uchun va boshqa maqsadlar uchun tosh ko'mirdan foydalanish boshlangan kezlarda bu shaharlarda tutuning ko'payib ketishi natijasida odamlarning tutunga qarshi kurash e'lon qilingani haqida ma'lumotlar bor. Bunday noxush voqealarni metallurgiya sanoati rivojlangan Rossiya Federatsiyasining Magnitogorsk va Chelyabinsk shaharlarida hozirgi kunda ham kuzatish mumkin.

Asrimizning 50 - yillaridan boshlab avtomobilsozlikning rivojlanishi tufayli avtomobil dvigatellarida yonishdan hosil bo'lgan gaz dunyo miqyosida eng xavfli ekologik muvozanatni buzilishiga olib keladigan omilga aylandi. Dunyo axborot agentliklarining ma'lumotlariga qaraganda planetamiz hududidagi katta shaharlarning deyarli hammasida avtomobillar chiqargan gazlar muammosi ko'ndalang turibdi. Shuni ham ta'kidlash muhimki, avtomobillarga qarshi kurash ochishning imkoniyati yo'q. Chunki insoniyat taraqqiyotini avtomobillarsiz tasavvur qilish qiyin. Aytilgan gaplar faqatgina avtomobillarga tegishli bo'lmay, butun transport tizimlarining hammasiga: samolyotlar, teplovozlar, okean kemalari va kosmik kemalarning barchasiga taaluqlidir. Aytilganlardan ko'rinib turibdiki, atmosfera havosining bulg'anishiga qarshi kurash murakkab muammo bo'lib, o'zida siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik muammolarni o'z ichiga oladi. Atmosfera havosining ifloslanishi tushunchasiga har xil ma'no berishga harakat qilingan.

Bu tushunchani umumbashariy nuqtayi nazaridan olib qarajak, dunyo miqyosida ajralib chiqayotgan zararli moddalar miqdorini ko'z

oldimizga keltirishga to'g'ri keladi. Axborotnomalarda berilishicha, Amerika Qo'shma Shtatlari issiqlik elektr stnsiyalarida toshko'mir yoqish natijasida hosil bo'ladigan changlarni tozalash qurilmalaridan keyin atmosferaga chiqarib yuborilayotgan miqdori yiliga 180.000.000 tonnani tashkil qiladi. Metallurgiya sanoatida ajraladigan chang miqdori 150.000.000 tonna deb keltirilgan. Yog'ochsozlik sanoatida esa bu miqdor 120.000.000 tonnani tashkil qiladi. Bu keltirilgan ma'lumotlar 1985-90-yillarga tegishli. Endi oddiy hisob yo'li bilan olsak, eski ittifoq AQSh dan kam elektr energiyasi ishlab chiqarmagan. Demak, yoqilgan ko'mir va changlar miqdori taxminan yuqorida keltirilgan miqdorlar atrofida, Yevropadagi rivojlangan davlatlar energetikasi va boshqa sanoat tarmoqlari yana shuncha miqdorda chang chiqarishi, shuning bilan bir qatorda Xitoy, Yaponiya, rivojlanayotgan Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlarida ajralayotgan changlar ham qo'shilsa, bu miqdor bir necha milliardlab tonnani tashkil qilishini tasavvur qilish mumkin. Har qanday davlatning rivojlanish darajasini unda ishlab chiqarilayotgan elektr energiyasi va sanoat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarining sifati hamda dunyo bozoridagi raqobatbardoshligini belgilaydi. Bu oddiy haqiqatni tushinib yetmagan yer yuzidagi birorta davlat qolgani yo'q. Demak, har bir davlat energetika sohasini rivojlantirishi turgan gap. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, yuqorida keltirib o'tilgan chang miqdorining yaqin kelajakda bir necha o'n marta oshishi ehtimoldan holi emas.

Changlarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular asosan qattiq moddalarning zarrachalari hisoblanadi, lekin ularning tarkibida kimyoviy reaksiyalar natijasida hosil bo'lgan zarralar ham anchagina miqdorni tashkil qiladi. Masalan, energetika sohasida yoqilg'i sifatida ishlatilayotgan moddalar yongandan keyin hosil bo'ladigan qoldiq mahsulot, ya'ni kul xuddi shunday zarralar qatorini egallaydi. Bunday changlarning atmosferaga chiqarib yuborilgan qismi kattaligi 5 mkm dan kichik changlardan tashkil topganligi sababli va ularning solishtirma og'irligi atmosfera havosi solishtirma og'irligiga tengligini hisobga olsak, bu changlar deyarli yerga qo'nmay atmosfera havosining bir qismi sifatida doim suzib yuradi. Bu changlarning atmosfera havosida ko'payishi quyosh nurlarining yerga yetib kelishini qiyinlashtiradi, ya'ni notabiiy soyalar vujudga keladi, bu esa o'z navbatida shamollarning harakatlanish yo'nalishlarini o'zgartirib

ASOSIY DARSLIK VA O'QUV QO'LLANMALAR

1. Bemorlarni uyda va shifoxonada parvarish qilish. F.G'. Nazirov. Toshkent-2011
2. Odam anatomiyasi. E.Qodirov. Toshkent-2003
3. Xamshiralik ishi asoslari. Q.Inomov. Toshkent-2007
5. Xirurgiya va reanimatsiya asoslari A.J.Xamraev. Toshkent-2002
6. Bolalar kasalliklari A.N. Buraya. Toshkent-2000.
7. Klinikagacha bo'lgan xirurgiya. R.M.Axmedov Toshkent-2001
8. Pervaya meditsinskaya pomosh v chrezvychaynykh situatsiyax. E.Ikramov Toshkent-2003
9. Xammabob tibbiyot qo'llanmasi. Avtor. David. Verner. Toshkent. 2012y.
10. Favqulodda vaziyatlarda tibbiy xizmat. O'. Xasanov Toshkent. 2006y.
11. YUqumli kasalliklar epidemalogiyasi va parazitologiyasi. E.I. Musaboev. Toshkent 2010y.
12. Favqulotda vaziyatlar uchun tibbiy xamshiralilar tayyorlash. R.Ramazonova. X.Sodiqova. Toshkent 2006y.
13. Ichki kasalliklar 2012 y.

Qo'shimcha adabiyotlar.

1. Meditsina hamshirasi spravochnigi. N.R. Paleev. Toshkent-1989
2. Sovremennyy spravochnik med.sestry. N.B.Sodikova Minsk-2002
3. Atlas. 1-2 tom. N.K. Axmedov Toshkent-2005
4. Salomatlik ensiklopediyasi Toshkent-2000
5. Jarroxlik va reanimatsiya asoslarida hamshiralik ishi Toshkent-2003
6. Y.Sodiqova "Sog'lom turmush tarzini shakllantirish" o'quv qo'llanma 2007 y.
7. Kurs grajdanskoy zashity. V.F.Zubkov Toshkent-2004
8. Ona va bola. N.Raximova. Toshkent 2012

Elektron resurslar.

1. www.bilim.uz. - OO'MTV sayti
2. www.ziyo.edu.uz - OO'MTV sayti

MUNDARIJA

Kirish.....	3
Hayot faoliyat xavfsizligining nazariy asoslari	7
Mehnatni muhofaza qilishning qonuniy- huquqiy asoslari.....	22
Respublikamiz va jahon miqyosida hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid olib borilayotgan tadbirlar	35
Favqulodda vaziyatlarda (FV) aholi va hududlarni himoyalash davlat tizimi fuqaro muhofazasida axloqiy va psixologik tayyorgarlik	54
Favqulotda vaziyatlar haqida tushuncha	70
Aholini va tevarak-atrofni terrorizmdan himoyalash	96
Tibbiy evakuatsiya bosqichlarida jonlantirish.....	104
Qon ketishi va birinchi yordam ko'rsatish	115
Kuyish, cho'kishlar, sovuq urishi va issiq urishlari	125
Tayanch harakat sistemasining mexanik sinishi	138
Yumshoq to'qimalarning shikastlanishlari va bog'lov turlari	149
Zaharlanishlar. Zaharlanganlarga BTYO	164
Yuqumli kasalliklar	174
Glossariy	188
Testlar	197
Asosiy darslik va o'quv qo'llanmalar	201

